

Є. В. Парій,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ТА ТИПОЛОГІЯ КОНЦЕПТІВ У СУЧАСНІЙ КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Стаття присвячена розробці проблеми трактування поняття концептуалізації у когнітивній лінгвістиці. У представленому дослідженні здійснена спроба аналізу наявних у сучасній лінгвістиці наукових поглядів на обґрунтування явища концептуалізації, розгляду можливих методів її дослідження. Робота також містить огляд найбільш відомих типів концептів, які розроблялися останнім часом.

Ключові слова: концепт, концептологія, класифікація, категоризація, типологія концептів, методи дослідження концепту, категорія.

Статья посвящается разработке проблемы трактовки понятия концептуализации в когнитивной лингвистике. В представленном исследовании предпринята попытка анализа имеющихся в современной лингвистике научных взглядов на обоснование явления концептуализации, рассмотрения возможных методов ее исследования. Работа содержит обзор наиболее известных типов концептов, которые разрабатывались в последнее время.

Ключевые слова: концепт, концептология, классификация, категоризация, типология концептов, методы исследования концепта, категория.

The article is dedicated to the problems of conceptualization in cognitive linguistics. In our investigation there was an attempt to analyze existing scientific views in modern linguistics to prove the phenomena of conceptualization and to find all possible methods of further research. This article also provides an overview of the most famous types of concepts that have been recently investigated.

Key words: concept, conceptology, classification, categorization, typology of concepts, methods concept category.

Мета та основне завдання нашого дослідження полягає у встановленні актуальних проблем щодо методів визначення концептів, їх класифікації та різних типів концептів у когнітивній лінгвістиці, а також в огляді вже сформованих поглядів сучасних науковців на поняття концептуалізації з метою подальшого вивчення та розробки теоретичних питань із концептології та когнітивної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Не зважаючи на те, що у когнітивній лінгвістиці за останні десятиліття питання концептології досліджуються багатьма науковцями, існують поняття, які й досі вимагають чіткіших дефініцій і залишаються актуальними. К. С. Кубрякова вважає, що найбільші розбіжності поглядів викликає визначення термінів «концептуалізація» і «концепт» [6, с. 8].

Поняття концептуалізації відноситься до центральних та основоположних понять когнітивної лінгвістики. У широкому розумінні концептуалізація розглядається як процес утворення і формування концептів у свідомості людини. Свідомість людини виокремлює відмінні ознаки та окрему область чи сферу в об'єктивній або суб'єктивній дійсності та підводить їх під певний визначений клас явищ. Це і називається концептуалізацією [14].

А. П. Бабушкін розглядає концептуалізацію як «первинну теоретичну форму, що забезпечує теоретичну організацію матеріалу; як схему зв'язків понять, які відображають можливі тенденції до змін; як спосіб організації мисленнєвої роботи, що дозволяє рухатись від матеріалу і первинних теоретичних концептів до більш абстрактних конструктів, покладених в основу побудови картини бачення досліджуваного сегменту реальності» [1, с. 57-58].

Проблемі вивчення *концепта* присвячено багато досліджень, серед яких традиційно виділяють два основні напрями: когнітивний (Р. Джонсон, Дж. Лакофф, Ч. Філлмор, В. І. Герасимов, О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, И. А. Стернін, Р. М. Фрумкіна та ін.) та лінгвокультурологічний (Н. Д. Арутюнова, А. Вежицька, С. Г. Воркачов, Г. Г. Слишкін, М. М. Болдирев, Ю. С. Степанов, В. І. Карасик, В. М. Телія) [11].

Розвиткові когнітивного підходу до явищ та предметів сприяло розуміння його як джерела відомостей про концептуальні та когнітивні структури свідомості та розуму. Виходячи з цього мова може трактуватися як сукупність різноманітних структур знань про світ, в основі яких лежить одиниця ментальної інформації – концепт [11]. Концепт являється одиницею концептосфери – упорядкованої сукупності одиниць мислення, які включають всі ментальні ознаки того чи іншого явища, відображеного в мовній свідомості [12]. Процес концептуалізації є неможливим без мови, оскільки у мові людини міститься інформація, яка свідчить про весь набутий досвід, практичні та життєві знання індивіда [7].

Питання про типологію концептів – одне з перших теоретичних питань, поставлених когнітивною лінгвістикою. Пошуки визначення концепта, його ментальної специфіки були тісно пов'язані з проблемою класифікації концептів, якій науковці приділяли багато уваги. Швидкий та інтенсивний розвиток когнітивної лінгвістики, теоретичне осмислення поняття «концепт» та типологія концептів привели дослідників до розуміння того, що *концепт* становить собою парасольковий термін, який об'єднує різні види ментальних явищ, основною функцією яких є структуризація знань у свідомості людини [14].

У результаті аналізу сукупності концептів як структур уявлення знань людини про навколишній світ було виявлено, що концепти неоднотипні за способом своєї організації. Й. А. Стернін та Г. В. Бикова виділяють три принципові структурні типи мисленнєвих образів, або концептів: *однорівневий*, який включає лише чуттєве ядро, один базовий шар; *багаторівневий*, які складаються з декількох когнітивних шарів, які різняться за рівнем

абстракції та поступово нашаровуються на базовий шар; *сегментні*, що являють собою один базовий чуттєвий шар, оточений декількома сегментами, рівноправними за ступенем абстракції [10, с. 58-65].

А. М. Приходько виділяє певні типи і класи концептів [8, с. 89]. Залежно від параметричного принципу вони можуть поділятися на категоріальні та теософські. Категоріальні концепти відбивають єдиний для всіх когнітивний процес і несуть інформацію про класи об'єктів на кшталт: *РІЧ, КІЛЬКІСТЬ, ПРИЧИНА, ПРОСТІР, ЧАС*. Теософські концепти А. М. Приходько денотує як універсальні, нерегулятивні, непараметричні ментальні утворення з абстрактною семантикою: *ДОБРО, ЗЛО, ГРІХ, НЕПРАВДА, ЧЕСТЬ, ПРАВДА, СОВІСТЬ, ЧЕСТЬ* [13].

У когнітивній науці існує також ряд загальних структур концептів: мисленнєві образи, схеми, фрейми, сценарії, картинки і т.д. [1, с. 52-57]. Проте у лінгвістичній когнітології найбільше уваги зосереджено на типології концептів за формою їх репрезентації у тексті [3, с. 53-64]. До таких концептів належать: 1) *одиничні (КОХАННЯ, ПРИРОДА)*; 2) *подвійні гештальтні (ЖИТТЯ/СМЕРТЬ, ДОБРО/ЗЛО, ЩАСТЯ/ГОРЕ, ЧОЛОВІК/ЖІНКА)*, тобто такі, що вживаються у формі одиничних концептів, проте завжди мають корелятивну пару, формуючи з нею цілісний образ [2]; 3) *класстерні (ВТРАТА ДУХОВНОСТІ)* – група (пучок) субконцептів, які структурують основний концепт [5, с. 32-33]; 4) *кумулятивні (SAVOIR VIVRE)* концепти як конгломерат концептуальних ознак, інтегрованих у єдине ціле шляхом накопичення; 5) *картинні (БЛАКИТНЕ НЕБО)* – ті, що легше візуалізувати, ніж описати словесно [4]; 6) *параболічні (ФРАНЦУЗЬКА ВЕСНА)* – концепти, що містять у собі певну інформацію, історію чи мотив; 7) *картинно-параболічні (ПОСМІШКА ЧЕШИРСЬКОГО КОТА)* – параболічні концепти, що репрезентуються не лише вербально, а й за допомогою візуальної емблеми; 8) *есеїстичні (ПОСТМОДЕРНІЗМ, СИМУЛЯКР)* такі концепти, що, будуючись за принципом мінімалізації, зберігають у скомпресованому вигляді великий обсяг філософської інформації [9, с. 20].

Висновки. Здійснений у статті аналіз дозволяє зробити такі висновки: концептуалізація – це виявлення специфічних для кожної конкретної мови концептуальних основ, на яких ґрунтується семантичний зміст мовної форми, а також вона розглядається як процес утворення і формування концептів у свідомості людини, які в свою чергу мають безліч класифікацій через свою не однотипність. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в розвиткові досліджень у галузі концептології та типології концептів. Адже не зважаючи на широкий спектр лінгвістичних студій за останні роки у цій сфері, поняття концепту та концептуалізації вимагає чіткіших дефініцій і залишається актуальним питання більш конкретної типології, яка б могла охопити та структурувати всі можливі види концептів.

Література:

1. Бабушкин А. П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления / А. П. Бабушкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. – С. 52-57.
2. Близнюк О.О. Концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов) / Олена Олександрівна Близнюк: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / КНЛУ. – К., 2008. – 20 с.
3. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: Здобутки, проблеми, прорахунки / Ольга Петрівна Воробйова: Вісник КНЛУ. – К., 2011. – Т.14, № 2. – С. 53-64.
4. Гребенникова Н.С. Концептуальный комплекс «Человек – природа – культура» в контексте культурно-экологического дискурса / Н.С. Гребенникова. – 2008. Режим доступа: <http://e-lib.gasu.ru/konf/biodiversity/2008/2/44.pdf>.
5. Изотова Н. П. Текстовый концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ в англоязычных биографических романах XX столетия: семантико-когнитивный та нарративный аспекти / Наталья Павлівна Изотова: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. – К., 2006. – 20 с.
6. Кубрякова Е. С. Предисловие / Е. С. Кубрякова / Концептуальный анализ языка: современные направления исследований: сб. науч. трудов. – М. ; Калуга: Эйдос, 2007. – С. 7-18.
7. Г.М. Костюшкина. Концептуальный анализ языка. Современные направления исследования: сборник научных трудов. – М. : РАН. Институт языкознания, 2007. – С. 119-129
8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
9. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Языки русской культуры, 2007. – 248 с.
10. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / [науч. ред. И. А. Стернин ; Воронеж. межрегион. ин-т обществ. наук]. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. – С. 58-65.
11. Ю. Ю. Климова. Типологія процесів концептуалізації та категоризації. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/filolog_mov/2011_3_1/R1/Klimova.
12. І. Кожушко. Про специфіку вживання терміну «концептосфера» у сучасній когнітивній лінгвістиці. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://litmisto.org.ua/?p=9042>
13. А.В. Косенко Онтологічний підхід у класифікації концептів. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20110823/9_kosenko.php
14. Понятие концептуализации. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zinki.ru/book/kognitivnaya-lingvistika/ponyatie-konceptualizacii/>